

HET FRIESE INWONERSPERSPECTIEF OP DE ENERGIETRANSITIE

/ MAART 2022

In de strijd tegen de klimaatverandering wil Nederland het gebruik van fossiele brandstoffen verminderen en vervangen door duurzame energie, zoals zonne- en windenergie, en aardwarmte. Iedereen krijgt te maken met de maatschappelijke gevolgen van deze energietransitie. Het behalen van de klimaatdoelen is van invloed op onze omgeving en onze portemonnee, maar raakt ook aan het leven van alledag: hoe we wonen, werken, ons verplaatsen, ons huis verwarmen of wat we eten en consumeren. Om de klimaatdoelen te halen is draagvlak onder de bevolking onmisbaar.

// Tweejaarlijks onderzoek naar het Friese inwonersperspectief

Het FSP doet onderzoek naar het inwonersperspectief op het klimaatbeleid en de energietransitie (houding, mening, verwachtingen en gedrag). In welke mate maken de inwoners van Fryslân zich zorgen over de gevolgen van klimaatverandering? Hoe belangrijk vinden zij het tegengaan van klimaatverandering? Welke rol zien zij voor zichzelf in de overgang naar een duurzaam energiesysteem? En hoe vullen ze die rol in? Om dit inwonersperspectief in beeld te brengen, maakt het FSP gebruik van haar burgerpanel, Panel Fryslân. De leden van Panel Fryslân worden hiervoor tweejaarlijks bevestigd: in 2019, 2021 en 2023.

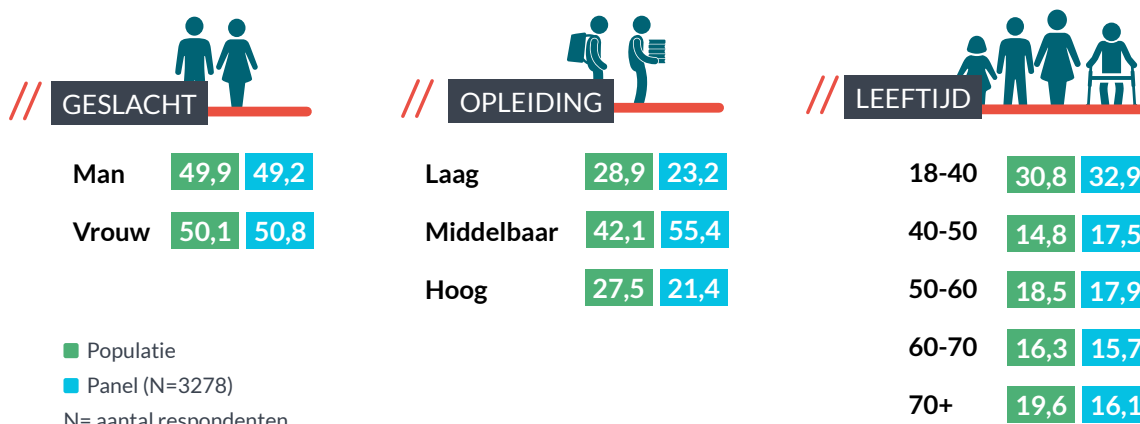
Panel Fryslân

Panel Fryslân telt zo'n zeventuizend leden en bestaat uit een representatieve mix van mannen, vrouwen, jongeren (vanaf 18 jaar), ouderen, verschillende opleidingsniveaus, mensen met hogere en met lagere inkomens, uit alle streken van de provincie Fryslân. Mensen kunnen zich niet zelf aanmelden voor dit burgerpanel, maar worden via aselecte steekproeven geselecteerd en uitgenodigd deel te nemen.

Tweede onderzoek in 2021

Tussen 25 oktober en 15 november 2021 is Panel Fryslân voor de tweede maal bevestigd over klimaatverandering en de energietransitie. 3278 panelleden vulden deze vragenlijst in (45% van het panel). Onder de invullers van de vragenlijst waren de laag- en hoogopgeleiden oververtegenwoordigd, en de middelbaar opgeleiden ondervertegenwoordigd. Bij de analyse is een weging toegepast. De gewogen data zijn representatief voor de Friese bevolking wat betreft geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en stedelijkheid.

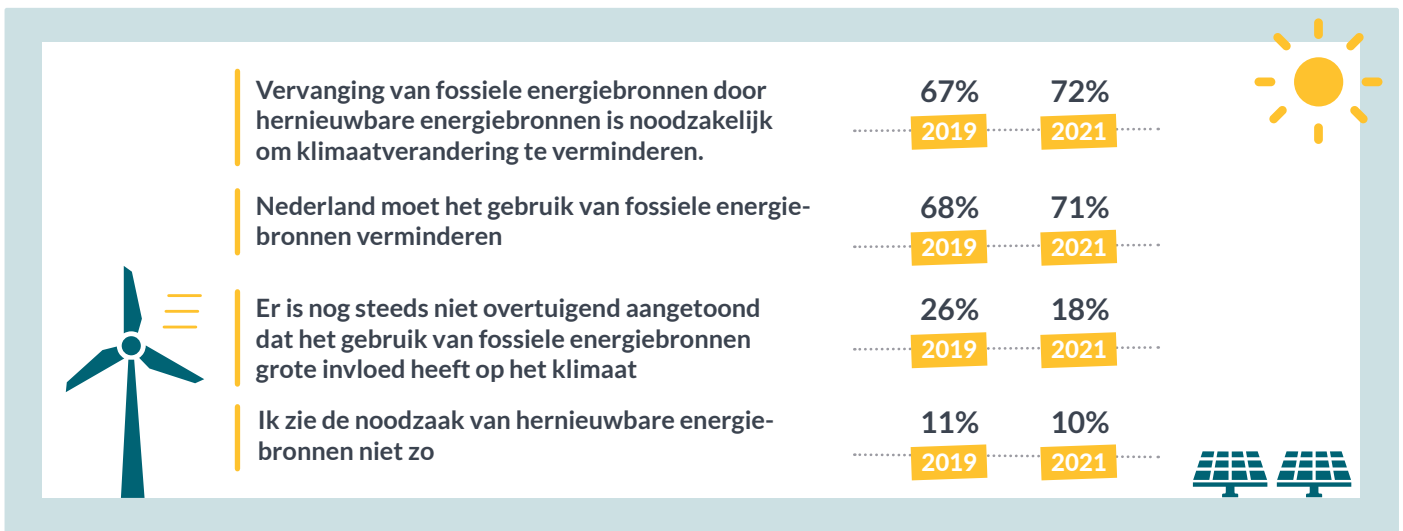
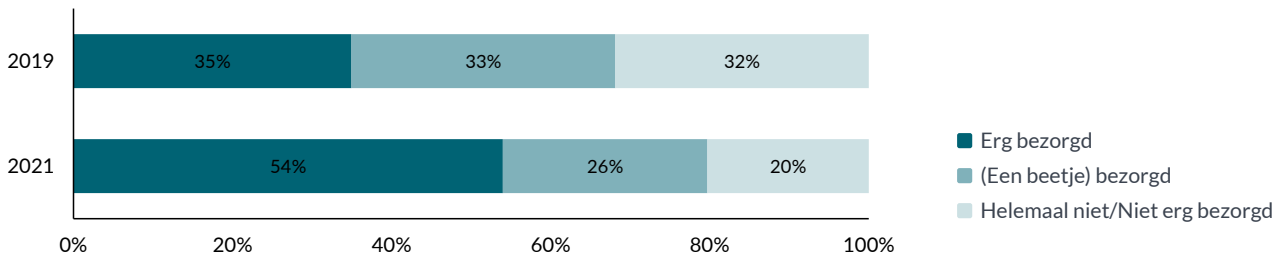
>> Percentuele verdeling Friese bevolking (1-1-2022) en respondenten Panel Fryslân (18 jaar en ouder) naar geslacht, opleiding, leeftijd.

// Zorgen over klimaatverandering toegenomen

Het klimaatprobleem staat bij de inwoners van Fryslân nog altijd duidelijk op het netvlies. Net als twee jaar geleden geeft een ruime meerderheid van de inwoners aan zich zorgen te maken over klimaatverandering, en het tegengaan daarvan belangrijk te vinden. De groep 'erg bezorgden' is in de afgelopen twee jaar groter geworden, evenals de groep die het tegengaan van klimaatverandering erg belangrijk vindt. 71 procent van de inwoners van Fryslân is van mening dat Nederland het gebruik van fossiele energiebronnen moet verminderen. In 2019 was dat 68 procent.

>> In welke mate maakt u zich zorgen over klimaatverandering? (N=3278)

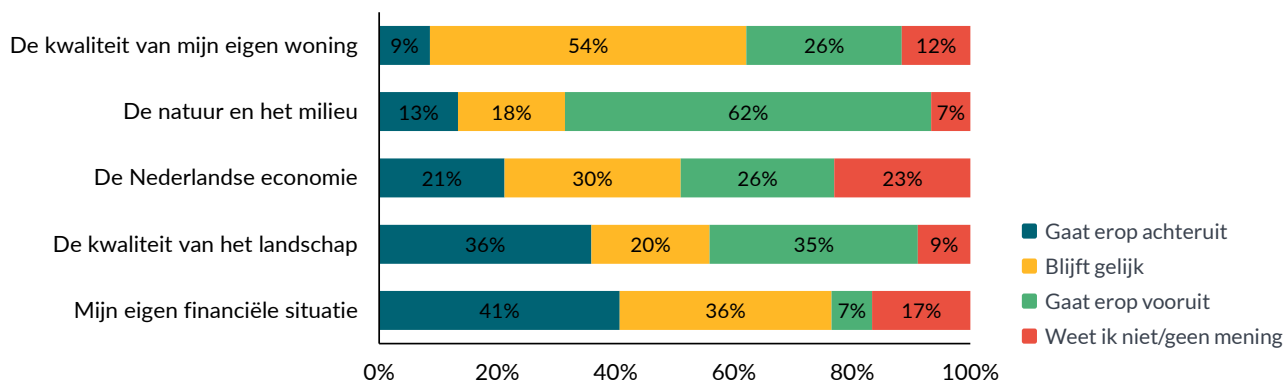
* Percentage (helemaal) eens op de vraag 'In welke mate bent u het oneens of eens met de volgende stellingen?' (N = 3278)

Ook zorgen over de gevolgen van het klimaatbeleid

De energietransitie brengt veranderingen met zich mee voor verschillende aspecten van (de kwaliteit van) leven en leefomgeving, die zowel positief als negatief kunnen doorwerken. De energietransitie biedt kansen voor economie en werkgelegenheid, bijvoorbeeld door de groei van 'groene' werkgelegenheid (SER, 2020). Daar staat tegenover dat 'grijze' banen zullen verdwijnen. Daarnaast brengt de overgang naar hernieuwbare energiebronnen kansen met zich mee voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving, en daarmee voor de gezondheid (Gezondheidsraad, 2020). Denk bijvoorbeeld aan een verbetering van de buitenluchtkwaliteit, of een verbetering van de kwaliteit van de woningvoorraad.

Op welke terreinen verwachten de inwoners van Fryslân veranderingen? En in welke richting? Positief gestemd is men vooral over de gevolgen voor de natuur en het milieu: 62 procent verwacht op dit punt vooruitgang. Over de gevolgen voor de eigen financiële situatie is daarentegen een groot deel (41%) somber gestemd. Ook verwachten veel inwoners van Fryslân groeiende ongelijkheid in Nederland als gevolg van de energietransitie: 61 procent verwacht dat het verschil tussen arm en rijk groter wordt, en ruim de helft (51%) verwacht meer armoede als gevolg van de transitie. Deze bevindingen sluiten aan bij andere onderzoeken waaruit blijkt dat rechtvaardigheid van de lastenverdeling een terugkerend thema is, naast zorgen over de kosten en betaalbaarheid van klimaatmaatregelen voor burgers (Steenbekkers & Scholte 2019).

>> Hoe verwacht u dat onderstaande punten zullen gaan veranderen als we overstappen op hernieuwbare energie? (N=3278)

>> Het verschil tussen arm en rijk in Nederland...

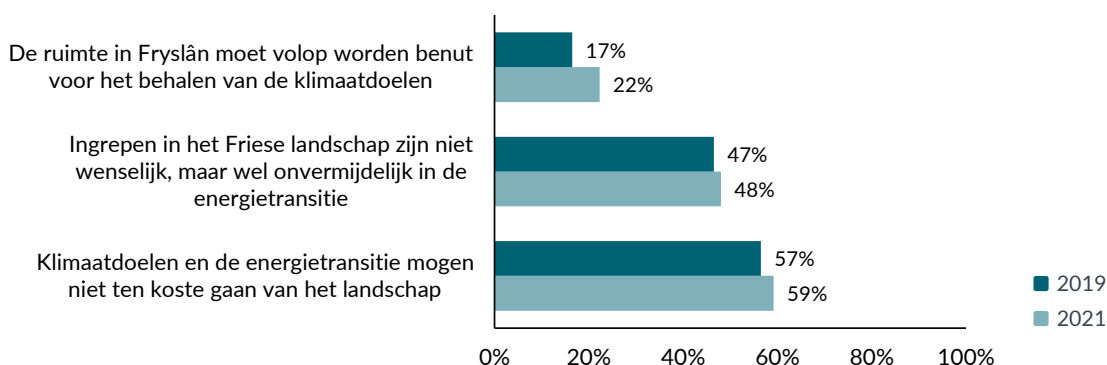

>> Armoede in Nederland...

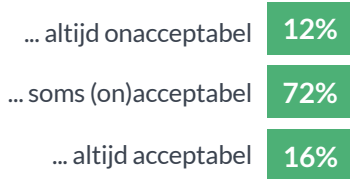
// **Landschap blijft een belangrijke factor**

Over de gevolgen van de energietransitie voor het landschap zijn de meningen verdeeld. 36 procent denkt dat de kwaliteit van het landschap in Fryslân erop achteruit zal gaan door de energietransitie, en nagenoeg gelijk aandeel is de tegenovergestelde mening toegedaan. Wel is duidelijk dat de kwaliteit van het landschap een belangrijke factor is bij de ruimtelijke inpassing van zonneparken, windmolens en andere installaties voor de opwekking van hernieuwbare energie. Zo geven bijna drie op de vijf inwoners (59%) aan dat de klimaatdoelen en de energietransitie niet ten koste mogen gaan van het landschap. Voor veel inwoners zijn windmolens en zonneparken acceptabel, mits wordt voldaan aan een aantal voorwaarden of principes. Deze hebben met name te maken met het tijdig betrekken van omwonenden bij de plan- en besluitvorming en het beperken van de overlast voor omwonenden.

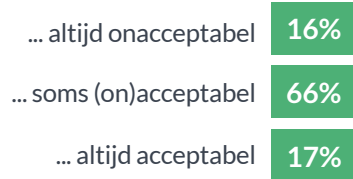

* Percentage (helemaal) eens op de vraag 'In welke mate bent u het oneens of eens met de volgende stellingen?' (N = 3278)

>> Windmolens op land in Fryslân zijn...

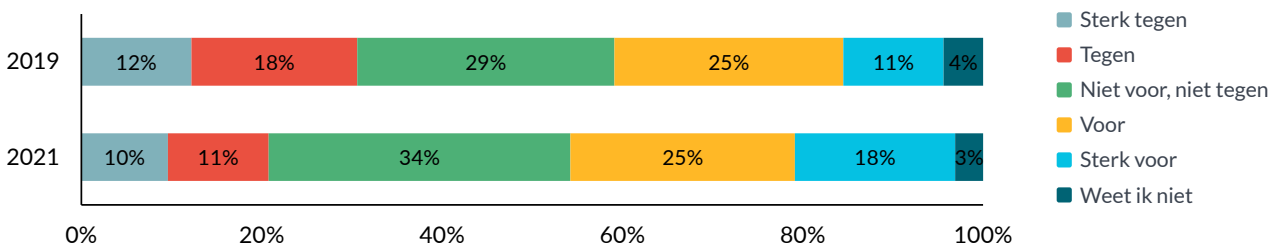
>> Zonneparken in Fryslân zijn...

// Steun voor het aardgasvrijbeleid toegenomen

De inwoners van Fryslân zijn duidelijk meer eensgezind over het belang van de energietransitie in brede zin, dan over de transitie naar een aardgasvrije woningvoorraad. Minder dan de helft van de inwoners van Fryslân (43%) is uitgesproken voorstander van dit beleid, terwijl ruim een vijfde (21%) tegen is. Ruim een derde (34%) is niet voor en niet tegen. Ondanks een gedeeld probleembesef rond (het tegengaan van) klimaatverandering, is steun voor specifieke maatregelen dus geen gegeven (Scholte et al., 2020). Wel is de steun voor het aardgasvrijbeleid in de afgelopen jaren toegenomen. Degenen die tegen zijn, geven als toelichting met name dat aardgas een relatief schone energiebron is, en dat alternatieven ofwel onhaalbaar, ofwel onbetaalbaar zijn.

>> In welke mate bent u voor of tegen het plan dat alle woningen in 2050 aardgasvrij moeten zijn? (N=3278)

Grote groep woningeigenaren heeft behoefte aan informatie

Bijna één op de vijf woningeigenaren (18%) geeft aan informatie te hebben ontvangen over wat de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving voor de eigen energievoorziening betekent. Het vaakst ontving men deze informatie van de gemeente (10%). Van degenen die (nog) geen informatie hebben ontvangen, geeft 42 procent aan hier wel behoefte aan te hebben. De grootste informatiebehoefte ligt op het vlak van subsidiemogelijkheden voor woningverduurzaming, en de voor- en nadelen van verschillende oplossingen voor de eigen woning. Net als twee jaar geleden blijkt dat woningeigenaren voor informatie over (duurzame) energie en de energietransitie met name vertrouwen hebben in wetenschappelijke onderzoeksinstellingen (7,1) en consumentenorganisaties (6,6); de lokale overheden worden daarin in mindere mate vertrouwd (5,6).

>> Aan welke informatie hebt u de meeste behoefte (N=2606)

Klein deel woningeigenaren maakt beweging naar aardgasvrij

Ruim negen op de tien woningeigenaren (92%) geeft aan de woning (deels) met aardgas te verwarmen. In 2019 was dit aandeel nog 94 procent. 6 procent van de woningeigenaren geeft aan in een aardgasvrije woning te wonen. Ruim de helft daarvan (58%) geeft aan dat de woning reeds aardgasvrij was toen zij er kwam wonen.

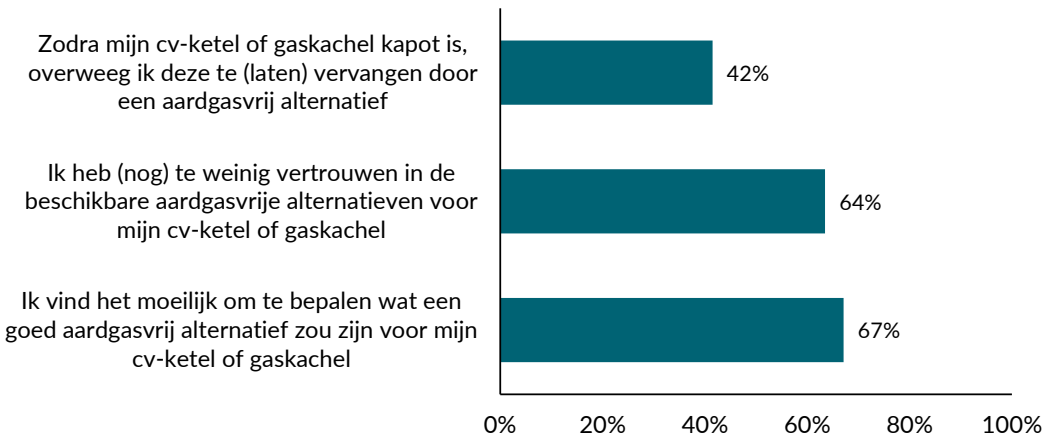
Aan de woningeigenaren die hun woning (deels) met aardgas verwarmen is gevraagd of en in welke mate zij bezig zijn met aardgasvrij wonen. Eén op de tien (10%) woningeigenaren geeft aan op dit moment serieus te overwegen over te stappen op een aardgasvrij alternatief, of daar mee bezig te zijn. Zij wonen relatief vaak in een nieuwere (vrijstaande) woning (na 2000), en kunnen vaak gemakkelijk rondkomen.

Een groter aandeel, ongeveer 55 procent, is terughoudender. Zij willen in principe wel overstappen op een andere energiebronnen, maar wachten de plannen van de overheid af, weten niet waar ze moeten beginnen, en/of kunnen het zich financieel niet veroorloven. Wel zegt 42 procent van de woningeigenaren een aardgasvrij alternatief overwegen zodra de cv-ketel of gaskachel kapot is.

Ruim een derde van de eigenaren (35%) is niet van de plan de overstap naar aardgasvrij (uit zichzelf) te maken. Zij zien de noodzaak van een andere energiebron niet, stappen pas over op een aardgasvrij alternatief als de overheid dit verplicht, of geven aan een woning te hebben die niet geschikt is voor een andere energiebron. Zij wonen relatief vaak in een oude woning, en hechten vaak minder belang aan het tegengaan van klimaatverandering.

Verduurzamen voor veel mensen complex

Voor veel inwoners is de transitie naar aardgasvrij wonen een complex proces. (Ebrahimigharehbaghi et al., 2019; FSP, 2020). Wat zijn de kosten? Zijn er wel goede alternatieven voorhanden voor mijn situatie? Maak ik wel de juiste keuze? Bijna tweederde van de woningeigenaren (64%) heeft nog te weinig vertrouwen in de alternatieven voor de cv-ketel, een vergelijkbaar aandeel (67%) vindt het moeilijk om te bepalen wat een goed alternatief zou zijn.

* Percentage (helemaal) eens op de vraag 'In welke mate bent u het oneens of eens met de volgende stellingen?' (N = 2606)

Het beschikken over financiële middelen en andere hulpbronnen bepaalt in belangrijke mate of mensen die duurzaam gedrag willen vertonen dat ook daadwerkelijk kunnen: geld of vermogen, maar ook kennis, ruimte in de woning, tijd, (digitale) vaardigheden, lichamelijke/mentale gezondheid en sociale netwerken (Weijnen et al. 2018). Daarnaast blijkt uit onderzoek het niet kunnen vinden van goede en betrouwbare informatie voor woningeigenaren een van de grootste belemmeringen voor woningverduurzaming is (Ebrahimigharehbaghi et al., 2019). Om effectief te zijn, moet de gegeven informatie zo specifiek mogelijk zijn, en inzicht geven in zowel de baten (financieel en ecologisch) van woningverduurzaming als de te verwachten comfortverbetering (Kastner & Stern, 2015). Daarnaast is timing van belang. Grootchalige verduurzamingsmaatregelen worden vaak gecombineerd met een 'reguliere' verbouwing (Schalkwijk, 2018). Deze 'tipping points' kunnen worden gebruikt om verduurzamende maatregelen te ondersteunen.

Verwachte hoge kosten grootste belemmering woningsisolatie

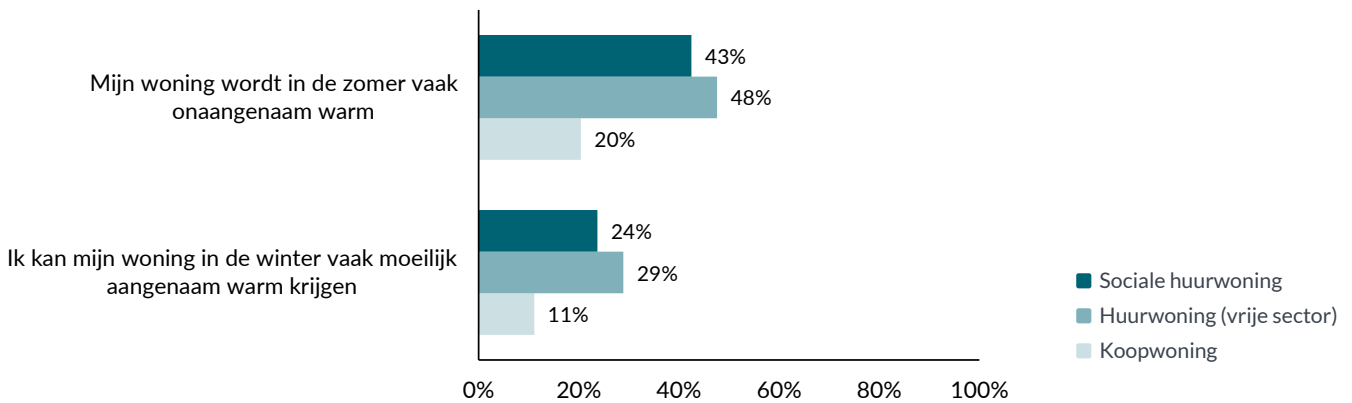
Hoewel aardgasvrij voor veel woningeigenaren nog een brug te ver is, is een grote groep wel bezig met woningverduurzaming, bijvoorbeeld met isolatiemaatregelen. Zo geeft driekwart (75%) aan maatregelen te hebben genomen om tocht in de woning te verminderen door kierdichting en/of tochtstrips. 45 procent van de woningeigenaren geeft aan de woningsisolatie te hebben verbeterd door vloer-, dak- en/of spouwmuurisolatie.

Het aandeel woningeigenaren dat isolatiemaatregelen heeft genomen, is zoals verwacht groter bij woningen gebouwd vóór 1975 (56%), aangezien hier de grootste energie-efficiëntiewinst en comfortverbetering is te behalen. Daarnaast is het subjectieve oordeel over het kunnen rondkomen met het beschikbare inkomen een bepalende factor voor woningverduurzaming. [Eerder schreef het FSP](#) over de ontoereikendheid van de generieke regelingen en subsidies voor de lagere-inkomensgroepen.

Woningeigenaren die de woningsisolatie hebben verbeterd noemen de besparing op de energierekening als belangrijkste motief, gevolgd door de wens om de woning beter warm te kunnen krijgen in de winter (comfort). Op de derde plaats komt het milieu- en klimaatargument. Voor woningeigenaren die (nog) geen isolatiemaatregelen hebben genomen, vormen de verwachte kosten de belangrijkste belemmering. Ook noemen zij onzekerheid over hoe lang men nog in de huidige woning blijft wonen, en de verwachting dat isolatie-oplossingen op den duur beter en/of goedkoper zullen worden als belemmeringen voor woningverduurzaming. Bijna een vijfde (18%) van de woningeigenaren die geen isolatiemaatregelen hebben getroffen geeft aan dat de woning al goed geïsoleerd was toen zij er gingen wonen.

Huurders vaker behoefte aan verbetering woningsisolatie

Huurders geven vaker dan woningeigenaren aan dat zij hun woning in de winter moeilijk aangenaam warm kunnen krijgen, en dat hun woning in de zomer vaak onaangenaam warm wordt. Voor woningverduurzaming zijn zij echter vaak op de particuliere verhuurder of woningcorporatie aangewezen. Aan de huurders is gevraagd of zij contact hebben gezocht met de verhuurder over het verbeteren van de isolatie van de huurwoning. Bijna één op de vijf huurders (19%) heeft dit gedaan, voornamelijk vanuit milieu- en klimaatoverwegingen (69%), maar ook om te besparen op de energierekening (65%), en om de woning beter warm te kunnen krijgen in de winter (50%). In de meeste gevallen (59%) heeft de verhuurder naar aanleiding van dit contact de isolatie verbeterd, of is de verhuurder bezig om dit te regelen. 39 procent van de huurders die contact heeft gezocht met de verhuurder geeft aan dat de verhuurder daarop geen actie heeft ondernomen.

* Percentage (helemaal) eens op de vraag 'In welke mate bent u het oneens of eens met de volgende stellingen?' (N = 3278)

Voor ruim een derde (36%) van de huurders die geen contact hebben gezocht met de verhuurder over het verbeteren van de isolatie van de huurwoning geldt dat de woning al goed geïsoleerd was toen men er ging wonen. Een grote groep huurders (65%) geeft echter aan dat zij de woningsisolatie (verder) wil (laten) verbeteren, met name om te besparen op de energierekening, en om de woning beter warm te kunnen krijgen in de winter. Dat zij hierover (nog) geen contact hebben gezocht met de verhuurder komt voornamelijk door onzekerheid over de resterende woonduur (35%) en de vrees voor een hogere huursom (31%).

Zou u willen dat de isolatie van uw huurwoning verbeterd wordt? (N = 641)

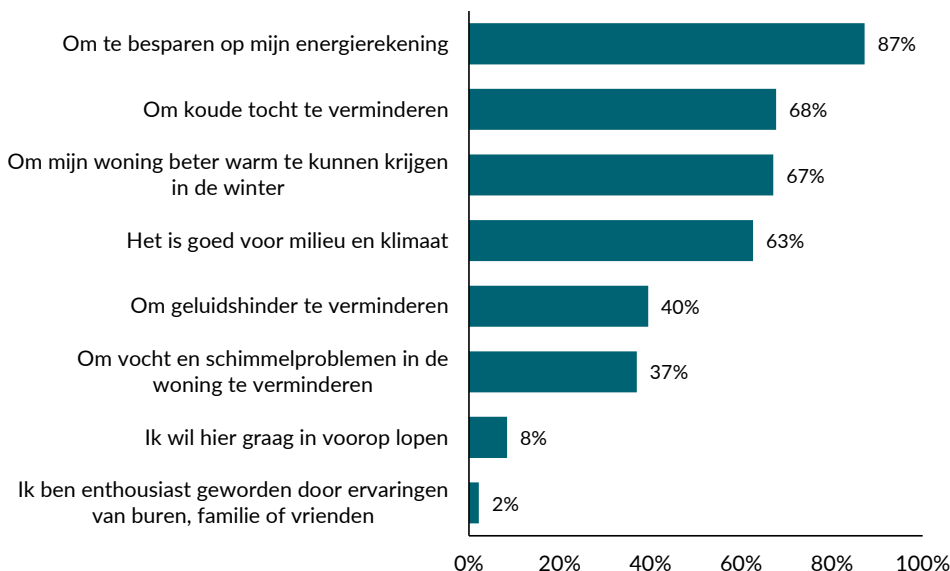
65%

EENS

35%

ONEENS

>> Wat zijn voor u de belangrijkste redenen om betere woningsisolatie te willen?

// De belangrijkste bevindingen van het eerste onderzoek (2019)

- Een ruime meerderheid van de inwoners van Fryslân (78%) vindt het belangrijk klimaatverandering tegen te gaan. Ruim tweederde van de inwoners van Fryslân (68%) is van mening dat Nederland het gebruik van fossiele energiebronnen moet verminderen.
- Over de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving zijn de inwoners van Fryslân kritischer. Bijna de helft (46%) vindt de plannen van de overheid op dit vlak te ambitieus.
- Veel inwoners hebben zorgen over de betaalbaarheid van de overgang naar aardgasvrij. Deze zorgen hangen sterk samen met andere zorgen, bijvoorbeeld bezorgdheid over de effectiviteit van alternatieve warmtebronnen (wordt mijn huis straks nog wel warm genoeg), over het verlies aan controle (valt er nog wel iets te kiezen) en over onzekerheid over toekomstige ontwikkelingen (maak ik wel de juiste keuze).
- 44 procent van de woningeigenaren geeft aan bereid te zijn te investeren in het aardgasvrij maken van de eigen woning.
- Als het gaat om energieopwekking in de open(bare) ruimte zijn veel inwoners terughoudend. 57 procent stelt dat de klimaatdoelen en de energietransitie niet ten koste mogen gaan van het landschap in Fryslân.

// De belangrijkste bevindingen van het tweede onderzoek (2021)

- Het klimaatprobleem staat bij de inwoners van Fryslân nog altijd duidelijk op het netvlies. Net als twee jaar geleden geeft een ruime meerderheid van de inwoners aan zich zorgen te maken over klimaatverandering (80%), en het tegengaan daarvan belangrijk te vinden (84%).
- De inwoners van Fryslân zijn duidelijk meer eensgezind over het belang van de energietransitie in brede zin, dan over de transitie naar een aardgasvrije woningvoorraad. Minder dan de helft van de inwoners van Fryslân (43%) is uitgesproken voorstander van dit beleid, terwijl 29 procent tegen is. Wel is de steun voor het aardgasvrijbeleid in de afgelopen jaren toegenomen.
- Veel inwoners van Fryslân verwachten groeiende ongelijkheid in Nederland als gevolg van de energietransitie: 61 procent verwacht dat het verschil tussen arm en rijk groter wordt, en ruim de helft (51%) verwacht meer armoede als gevolg van de transitie.
- Voor veel inwoners is de transitie naar aardgasvrij wonen een complex proces en omgeven met vragen (FSP, 2020). Bijna tweederde van de woningeigenaren (64%) heeft nog te weinig vertrouwen in de alternatieven voor de cv-ketel, een vergelijkbaar aandeel (67%) vindt het moeilijk om te bepalen wat een goed alternatief zou zijn.
- Hoewel aardgasvrij voor veel woningeigenaren nog een brug te ver is, is een grote groep wel bezig met woningverduurzaming, bijvoorbeeld met isolatiemaatregelen. Het bouwjaar van de woning en het subjectieve oordeel over het kunnen rondkomen met het beschikbare inkomen zijn hiervoor belangrijke voorspellers.

// Conclusie

- Net als twee jaar geleden maakt een ruime meerderheid van de inwoners van Fryslân zich zorgen over klimaatverandering, en het tegengaan daarvan belangrijk vindt. Ook geldt nog altijd dat de inwoners van Fryslân voorzichtig zijn als het gaat om de ruimtelijke inpassing van zonneparken en windmolens.

Het beperken van de visuele impact en het tijdig en serieus betrekken van omwonenden blijven de komende jaren belangrijke voorwaarden voor draagvlak.

- Hoewel de steun voor het beleid naar een aardgasvrije gebouwde omgeving is toegenomen, blijven hierover zorgen en vragen bestaan. Die zorgen bevinden zich zowel op maatschappelijk (lastenverdeling en toenemend verschil tussen arm en rijk) als individueel (achteruitgang van de eigen financiële situatie en handelen in onzekerheid) niveau. Veel woningeigenaren vinden het moeilijk om te bepalen wat een goed alternatief is voor de cv-ketel of gaskachel.

Hier liggen kansen voor informatievoorziening, waarbij geldt dat van algemene advisering minder baat is te verwachten dan van maatwerk dat aansluit bij de attitudes en mogelijkheden van woningeigenaren.

- Wel zet een groot deel van de woningeigenaren stappen in woningverduurzaming, al is inkomen een belangrijke bepalende factor.

De transitie als sociale opgave vraagt om inclusie van burgers, om realistische verwachtingen van en aandacht voor verschillende groepen woningeigenaren.

Dit om te voorkomen dat scheidslijnen in de samenleving niet verbreden (hetgeen een belangrijke zorg is voor veel inwoners), en iedereen profiteert van de baten die de energietransitie te bieden heeft (comfort, gezondheid, betaalbaarheid).

Fries Sociaal Planbureau
Doelestraat 8a
8911 DX Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@fsp.nl
www.fsp.nl

Meer weten over dit onderzoek of andere FSP-publicaties over de energietransitie? Klik [hier](#) of neem contact op met Arjen Brander, onderzoeker, abrande@fsp.nl.